

نقش باورهای فرزند پروری و نگرش مادران به تفکر خلاق بر خلاقیت کودکان

دکتر محبوبه البرزی

هیأت علمی بخش مبانی تعلیم و تربیت دانشگاه شیراز

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش باورهای فرزند پروری و نگرش مادران نسبت به تفکر خلاق بر خلاقیت کودکان بود. بدین منظور ۸۰ کودک پیش دبستانی ۵-۶ ساله (۴۲ پسر و ۳۸ دختر) و مادران آن‌ها از مراکز پیش دبستانی شهرستان شیراز به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی انتخاب شدند. کودکان با آزمون خلاقیت تصویری تورنس و مادران با آزمون‌های مقیاس نوین گرایی والدین و پرسشنامه آموزگاری والدین ارزیابی شدند. پایایی و روایی ابزارهای پژوهش با روش‌های روایی محتوایی، همسانی درونی، آلفای کرونباخ و بازآزمایی بررسی شد. نتایج به دست آمده حاکی از آن بود که بین باورهای مدرن مادران و خلاقیت در کودکان همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد ابعاد خلاقیت و بازی پیش‌بینی کننده مثبت و معنادار و کنترل پیش‌بینی کننده منفی و معنادار خلاقیت در کودکان بود. همچنین تفاوت‌های جنسیتی معناداری میان دختران و پسران در نگرش‌ها و باورهای فرزندپروری مادران و خلاقیت مشاهده شد.

واژه‌گان کلیدی

باورهای فرزند پروری، نگرش به تفکر خلاق، خلاقیت

مقدمه و بیان مسأله

بهبودی و سلامت روان در بزرگسالی مدیون پرورش و آموزش تفکر در دوران کودکی است. بسیاری از متخصصان تعلیم و تربیت و روانشناسان به اهمیت بالقوه تفکر کودک توجه کرده اند (وارنر و مایرز^۱، ۲۰۱۰؛ هنری^۲، ۲۰۰۹؛ آمابیل^۳، ۱۹۹۸؛ هنسی^۴، ۲۰۰۳) به ویژه در دیدگاه‌های معاصر، قابلیت آموزش و پرورش تفکر خلاق، به عنوان ابزار مواجهه با دنیای تکنولوژی و ارتباطات، هدف نظام‌های تعلیم و تربیتی بوده است. بدین منظور تعاریف متعددی از خلاقیت ارائه شده؛ برخی تعاریف فرایند مدار (نوعی خاص از تفکر)، برخی تولید مدار (پدیده‌های قابل دیدن و محسوس) و برخی شخص مدار (صفات و ویژگی‌های فرد خلاق) هستند. در این ارتباط رویکردهای نظام یافته^۵ با دیدگاه شناختی - اجتماعی، بر مبنای تعاریف تولید مدار و تأکید بر «خلاقیت موقعیتی»^۶ به نقش تعیین کننده‌های بیرونی و محیطی در شکل گیری خلاقیت توجه کرده اند (آمابیل^۷، ۲۰۰۱؛ هنسی و آمابیل^۸، ۲۰۰۵؛ کرافت^۹، ۲۰۰۱). بر اساس این دیدگاه، خلاقیت آموزش پذیر است و افراد خلاق از عامل‌های اجتماعی و محیطی پیرامون خود تأثیری پذیرند. پژوهش‌هایی که در این راستا انجام شده به دو گروه تقسیم می‌شوند. گروهی شیوه‌های پرورش خلاقیت را بررسی کرده اند (بودروا و لانگ^{۱۰}، ۲۰۰۵) و گروهی دیگر عوامل پرورش دهنده را شناسایی کرده‌اند. این گروه از پژوهش‌ها حاکی از آن است که توانمندی‌ها و استعداد‌های کودک از عوامل اجتماعی تأثیر گذار، از جمله والدین و معلم، متأثر است (نیمیک و ریان^{۱۱}، ۲۰۰۹؛ لینچ^{۱۰} و همکاران، ۲۰۰۹؛ ریو و هالوسیک^{۱۱}، ۲۰۰۹). در بین عوامل اجتماعی، خانواده به عنوان مهم ترین نظام اجتماعی، جایگاه ویژه‌ای را به خود

1. Warner & Myers
2. Henry
3. Amabile
4. Hennessey
5. Systematic approaches
6. Situational creativity
7. Craft
8. Bodrova & Leong
9. Niemiec & Ryan
10. Lynch
11. Reeve & Halusic

اختصاص داده است. عامل‌های گوناگون موجود در خانواده هر یک به روشی ویژه و با میزان‌های متفاوت بر افکار خلاقانه کودکان تأثیر دارند (راس^۱ و همکاران، ۲۰۰۹؛ وانگ^۲، ۲۰۰۸؛ چان^۳، ۲۰۰۵). از جمله مهمترین عواملی که می‌تواند بر پرورش افکار خلاقانه کودک تأثیر گذارد تعریف، باور و نگرش والدین یا به عبارتی آگاهی والدین از تفکر خلاق و باورهای تعلیم و تربیتی خود با فرزندان است که با وجود اهمیت فراوان به آن کمتر توجه شده است. خانواده هم مستقیماً بر مبنای شیوه‌های تعاملی و هم بر اساس جو و محیط خانواده بر خلاقیت کودکان تأثیر دارد (گارلند و گرالنیک^۴، ۲۰۰۵؛ تننت و برسلسن^۵، ۱۹۹۷). اینکه والدین تأیید کننده رفتارهای مستقلانه یا خلاقانه کودک باشند یا برعکس کنترل کننده و محدود کننده او باشند، از نگرش و شناخت آگاهانه یا ناآگاهانه آن‌ها نسبت به تفکر خلاق ناشی است (چان، ۲۰۰۵). گارلند و گرالنیک (۲۰۰۵) بر نقش باورهای والدین نسبت به توانمندی‌ها و خلاقیت کودکان، پیشرفت تحصیلی آن‌ها و چگونگی تعامل با فرزندان در رشد استعدادها و توانایی کودکان تأکید دارند. چان (۲۰۰۵) معتقد است والدینی که خلاقیت را در کودکان پرورش می‌دهند رفتارهای خلاقانه از جمله فقدان انطباق با دیگران، تفکر مستقل و بازی را تشویق می‌کنند. گonzalez دی هاس^۶ و همکاران (۲۰۰۵) در پژوهش خود به نقش آگاهی والدین و تفکر آن‌ها نسبت به محیط‌های خانوادگی اشاره کرده‌اند که مؤید رفتارهای خود استقلالی در فرزندان است و به افزایش خلاقیت منجر می‌شود. استاپزرو و کوچران^۷ (۱۹۹۰) نیز دریافتند بیشتر والدین رفتارهای بازدارنده تفکر خلاق، از جمله اطاعت و تکریم دیگران، انطباق با گروه و رفتارهای اجتماعی سازگارانه، را در کودکان تشویق می‌کنند. تننت و برسلسن (۱۹۹۷) در مقایسه شیوه‌های رفتاری مادران سنتی (سبک تربیتی سختگیرانه) و مادران مدرن (سبک تربیتی حمایتی) ۲۳ کودک پیش دبستانی دریافتند مادران مدرن آگاهی بیشتری نسبت به ابعاد و عناصر خلاقیت دارند و فضای خانوادگی مناسبی برای رفتارهای خطرپذیرانه، خود مستقلانه و

-
1. Ross
  2. Vong
  3. Chan
  4. Gurland & Grolnick
  5. Tennent & Berthlsen
  6. Gonzalez-Dehass
  7. Stopes- Roe & Cochrane

کنجکاوی ایجاد می‌کند. گارن^۱ (۱۹۹۷) با مطالعه والدین ۲۶ کودک پیش دبستانی، به منظور بررسی باورها و نگرش والدین نسبت به شیوه‌های تعاملی خود و تأثیر بر رفتارهای خلاقانه کودکان دریافتند والدین حمایتگر به فرزندان اجازه تفکر آزاد و استقلال می‌دهند و به یادگیری فعال از طریق بازی، داستان‌گویی و موسیقی اهمیت می‌دهند و به خوداطمینانی، خود پنداره مثبت و مهارت‌های اجتماعی در فرزندان منجر می‌شوند؛ به ویژه این والدین به مهارت‌های خود در پرورش فرزند بسیار اطمینان دارند و مخالف سختگیری و کنترل هستند. فزون بر این، بررسی تفاوت‌های جنسیتی در خلاقیت فرزندان، نقش و جایگاه باورها و شیوه‌های تعاملی والدین را برجسته‌تر می‌کند. درارتباط با تفاوت‌های جنسیتی در خلاقیت دختران و پسران نتایج متفاوت و متناقض است. برخی از پژوهش‌ها به ویژه در کودکان مقطع ابتدایی، دختران را خلاق‌تر از پسران گزارش کرده‌اند (استفنز^۲ و همکاران، ۲۰۰۱؛ به نقل از البرزی، ۱۳۸۶)، برخی دیگر از پژوهش‌ها بر این باور رسیدند که پسران خلاق‌تر از دختران هستند (لیندار^۳، ۱۹۹۲؛ رایز^۴، ۱۹۹۸؛ پیرتو^۵، ۱۹۹۱ نقل از البرزی، ۱۳۸۶) و در نهایت پژوهش‌هایی نیز بین خلاقیت دختران و پسران تفاوتی گزارش نکردند (نقل از البرزی، ۱۳۸۶). نتایج متناقض کسب شده، شناخت و بررسی عوامل تأثیر گذار را دوچندان می‌کند. باتوجه به مباحث نظری و یافته‌های پژوهشی فوق می‌توان به این نتیجه رسید که باورها و نگرش والدین تعیین کننده شیوه‌های تعاملی آن‌ها با فرزندان و در نتیجه پرورش تفکر کودک است. بر این اساس هدف پژوهش حاضر بررسی باورهای فرزند پروری و نگرش‌های مادران کودکان پیش دبستانی به تفکر خلاق بود. بدین منظور پاسخگویی به پرسش‌های زیر هدف اصلی پژوهش قرار گرفت:

۱. آیا بین باورهای فرزند پروری (مادران مدرن در مقابل مادران سنتی)، نگرش نسبت به تفکر خلاق و خلاقیت در کودکان رابطه معناداری وجود دارد؟
۲. کدامیک از ابعاد نگرش نسبت به تفکر خلاق (خلاقیت، ناکامی، کنترل، بازی و آموزش و یادگیری) پیش‌بینی کننده‌بهتری برای خلاقیت در کودکان است؟

-
1. Garren
  2. Stephens
  3. Lindauer
  4. Rise
  5. Piirto

۳. آیا تفاوت معناداری در باورهای فرزند پروری، نگرش نسبت به تفکر خلاق و خلاقیت کودکان بر اساس جنسیت وجود دارد؟

روش پژوهش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

شرکت کنندگان پژوهش حاضر تعداد ۸۰ نفر از کودکان ۵-۶ ساله (۴۲ پسر و ۳۸ دختر) و مادران آنها بودند که بر اساس نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی انتخاب شدند. به منظور نمونه‌گیری ابتدا بنابر نظر بهزیستی شهرستان شیراز از بین مراکز پیش دبستانی شهرستان شیراز، سه مرکز پیش دبستانی به عنوان مراکز که از نظر اقتصادی اجتماعی متفاوت بودند (بالا، پایین، متوسط) به طور تصادفی انتخاب شدند. سپس از هر مرکز یک کلاس به طور تصادفی در گروه نمونه قرار گرفت و کلیه کودکان آزموده شدند. میانگین سنی مادران شرکت کننده ۳۱ با انحراف معیار ۵/۴ بود. از این تعداد ۴۰ درصد مادران تحصیلات دیپلم، ۱۰ درصد فوق دیپلم، ۲۰ درصد لیسانس و ۳۰ درصد فوق لیسانس و دکتری داشتند (جدول ۱).

جدول ۱: ویژگی‌های دموگرافیک آزمودنی‌های پژوهش

جنسیت	تعداد	تعداد مادران	میانگین سنی مادران	انحراف معیار	دیپلم	فوق دیپلم	لیسانس	وضعیت تحصیلی مادران
دختر	۳۸	۳۸	۳۱	۵/۸	۴۰٪	۱۰٪	۲۰٪	فوق لیسانس و بالاتر
پسر	۴۲	-						۳۰٪

ابزار پژوهش

در پژوهش حاضر از سه ابزار برای اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش استفاده شد:

۱- آزمون خلاقیت تصویری تورنس فرم «الف»: این آزمون یکی از مجموعه آزمون‌های خلاقیت تورنس است که تورنس و همکاران او آن را به عنوان ملاکی برای اندازه‌گیری خلاقیت به کار برده‌اند (حقیقت، ۱۳۸۲). این آزمون چهار مؤلفه خلاقیت شامل سیالی (قدرت ایجاد ایده‌های فراوان)، ابتکار (توانایی ایجاد ایده‌های تازه)، انعطاف پذیری (تولید پاسخ‌هایی با طبقات متنوع) و بسط (توجه به جزئیات) را با سه فعالیت

می‌سنگد. در فعالیت اول که آزمون تصویر سازی نیز نامیده می‌شود، آزمودنی باید از شکل منحنی ماندنی که رنگ روشنی دارد به عنوان نقطه شروع استفاده کند و یک تصویر استثنائی بکشد که داستان جالبی را بیان کند. در این فعالیت دو عنصر از عناصر خلاقیت به نام‌های بسط و ابتکار ارزیابی می‌شود. فعالیت دوم شامل ده شکل ناتمام و نیمه کاره است. آزمودنی باید با استفاده از آن‌ها تصاویری را رسم و نامگذاری کند. در این فعالیت عناصر سیالی، انعطاف پذیری، بسط و ابتکار ارزیابی می‌شود. فعالیت سوم شامل ۳۰ جفت مجزا از خطوط موازی است که آزمودنی با استفاده از آن‌ها به عنوان نقطه شروع، باید تصاویر متعددی را رسم کند. گفتنی است که روایی^۱ و پایایی^۲ این آزمون در پژوهش‌های بسیاری با روش‌های همسانی درونی، تحلیل عامل، روایی محتوایی، بازآزمایی و آلفای کرونباخ تأیید شده است (حقیقت، ۱۳۸۲؛ البرزی، ۱۳۸۶).

۲- **مقیاس نوین گرایی والدین^۳ (PM):** این مقیاس را شافر و اگرتون^۴ (۱۹۸۵) برای اندازه‌گیری باورهای والدین نسبت به پرورش و تعلیم و تربیت فرزندان (شیوه‌های فرزند پروری) تهیه کرده‌اند. مقیاس شامل ۳۰ گویه به شیوه لیکرت پنج درجه‌ای از نوع «کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم» است که عقاید و باورهای والدین را در دو بعد باورهای سنتی/دیکتاتور^۵ و باورهای نوین/مدرن^۶ ارزیابی می‌کند. در پژوهش حاضر پرسشنامه را مادران تکمیل کردند. برای بررسی روایی از شیوه روایی محتوایی (نظر پنج نفر از اساتید روانشناسی تربیتی) و همبستگی هرگویه با نمره کل درعامل مربوطه استفاده شد. که ضرایب بین ۰/۷۰ تا ۰/۸۴ بود. با توجه به بالا بودن و معناداری ضرایب همبستگی گویه‌ای حذف نشد. پایایی آزمون نیز از طریق بازآزمایی ۰/۷۵ و از طریق روش آلفای کرونباخ ۰/۸۰ به دست آمد.

۳- **پرسشنامه آموزگاری والدین^۷ (PAAT):** این پرسشنامه را استورم^۱ (۱۹۹۸) در ۵۰

1. Validity
2. Reliability
3. Parental Modernity (PM) Scale
4. Schaefer & Edgerton
5. traditional, authoritarian beliefs
6. progressive, democratic beliefs
7. Parent As a Teacher Inventory

گویه تهیه کرده است و نگرش والدین نسبت به شاخص‌های تفکر خلاق را در پنج بعد (خلاقیت، ناکامی، کنترل، بازی و آموزش و یادگیری) به شیوه لیکرتی « کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم » ارزیابی می‌کند. در پژوهش حاضر از فرم ۲۵ گویه‌ای آن استفاده شده که هر بعد را با ۵ گویه می‌سنجد (گارن، ۱۹۹۷). برای تعیین روایی، از روش‌های همسانی درونی و روایی محتوایی استفاده شد. در این راستا همبستگی هر گویه با نمره کل در عامل مربوطه محاسبه شد (جدول ۱). با توجه به بالا بودن و معناداری ضرایب همبستگی گویه‌ای حذف نشد. بر اساس نظر پنج نفر از اساتید روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز نیز روایی محتوایی پرسشنامه احراز شد. پایایی به شیوه آلفای کرونباخ ۰/۸۸ و به شیوه بازآزمایی ۰/۹۱ محاسبه شد. پرسشنامه حاضر را نیز مادران تکمیل کردند.

جدول ۲: همبستگی گویه‌ها با نمره کل

ابعاد	تعداد گویه‌ها	میزان دامنه ضریب همبستگی
خلاقیت	۵	۰/۷۸-۰/۸۱
ناکامی	۵	۰/۸۲-۰/۸۷
کنترل	۵	۰/۸۲-۰/۸۴
بازی	۵	۰/۸۵-۰/۸۷
آموزش/یادگیری	۵	۰/۸۰-۰/۸۲

یافته‌های پژوهش

۱- به منظور پاسخگویی به سؤال اول پژوهش، از شیوه ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد (جدول ۳).

جدول ۳: ضریب همبستگی باورهای فرزند پروری مادران، نگرش مادران نسبت به تفکر خلاق و خلاقیت در کودکان

متغیر	باورهای سستی	باورهای مدرن	خلاقیت	ناکامی	کنترل	بازی	آموزش / یادگیری	خلاقیت کودکان
باورهای سستی	۱							
باورهای مدرن	۰/۵۳	۱						
خلاقیت	-۰/۵۶	۰/۳۶*	۱					
ناکامی	۰/۵۰۴	۰/۱۶	۰/۵۸**	۱				
کنترل	۰/۵۶	۰/۱۱	-۰/۳۹**	-۰/۳۳*	۱			
بازی	-۰/۲۷*	۰/۳۰*	۰/۳۵**	۰/۲۹*	-۰/۲۱	۱		
آموزش / یادگیری	۰/۱۹	۰/۱۱	۰/۵۴	۰/۲۱	-۰/۰۹	۰/۵۲**	۱	
خلاقیت کودکان	-۰/۱۲	۰/۲۷*	۰/۷۷**	۰/۵۰**	-۰/۵۸**	۰/۱۶	۰/۱۶	۱

**p < ۰/۰۱

*p < ۰/۰۵

همان گونه که جدول ۳ نشان می‌دهد ضرایب کسب شده حاکی از ارتباط بین متغیرهای باورهای فرزند پروری مادران، نگرش به تفکر خلاق با خلاقیت در کودکان (آزمون تورنس) است.

۲- نگرش مادران به خلاقیت: آمار توصیفی و تحلیل رگرسیون نگرش والدین در ابعاد پنج‌گانه خلاقیت، ناکامی، کنترل، بازی، آموزش و یادگیری در جداول ۴ و ۵ ارائه شده است.

جدول ۴: آمار توصیفی نگرش مادران در ابعاد پنج گانه خلاقیت، ناکامی، کنترل، بازی، آموزش و یادگیری

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	رتبه
خلاقیت	۱۷/۷۰	۱/۷۶	۱
ناکامی	۱۵/۶۳	۱/۱۹	۲
کنترل	۱۴/۷	۲/۷	۳
بازی	۱۳/۹	۱/۷	۴
آموزش و یادگیری	۱۲/۶	۲/۰۲	۵

همان طور که جدول ۴ نشان می دهد در ابعاد پنج گانه فوق بیشترین میانگین متعلق به خلاقیت است که توجه به داستان های ساختگی کودکان، پاسخگویی به سؤال های آنها، قضاوت و داوری نکردن در ارتباط با کارهای کودکان و نگران نبودن نسبت به اشتباهات آنها را شامل است و کمترین میانگین به نقش آموزش و یادگیری مربوط است و توجه به یادگیری های قبل از مدرسه، تعیین زمان یادگیری، ارائه آموزش های پیش دبستانی مناسب در خانه و نقش مشاهده در یادگیری را شامل است. استفاده از آمار اندازه گیری های مکرر یک طرفه نیز تفاوت معناداری در پنج بعد ذکر شده نشان داد. ضریب پیلاز ۰/۸۷ به دست آمده حاکی از آن است که ۸۷ درصد از واریانس کل، توسط واریانس بین اندازه ها (ابعاد ۵ گانه) تبیین می شود. علاوه بر این چنان چه نتایج آماری نشان می دهد از بین ابعاد متفاوت خلاقیت بالاترین رتبه و آموزش و یادگیری کمترین رتبه را داراست (جدول ۵).

جدول ۵: نتایج رگرسیون چند گانه خلاقیت کودکان بر نگرش مادران نسبت به تفکر خلاق

متغیر مستقل	ضریب رگرسیون	سطح معناداری	R	R ²
خلاقیت	۰/۵۴	۰/۰۱		
ناکامی	۰/۱۲	NS		
کنترل	-۰/۱۷	۰/۰۵		
بازی	۰/۲۷	۰/۰۱	۰/۸۴	۰/۷۱
آموزش / یادگیری	۰/۰۸	Ns		

بر اساس جدول ۴ ضریب همبستگی چندگانه برابر با $R=0/84$ و ضریب تعیین برابر با $R^2=0/71$ است. یعنی ۷۱ درصد از واریانس خلاقیت از طریق متغیر نگرش والدین نسبت به تفکر خلاق مادر تبیین پذیر است. ضرایب رگرسیون حاصل بیان کننده آن است که ابعاد خلاقیت ($\beta = 0/54$) و بازی ($\beta = 0/27$) به صورت مثبت و کنترل ($\beta = -0/17$) به صورت منفی پیش‌بینی کننده‌های معنادار خلاقیت هستند.

۳- برای مقایسه نمره‌های دختران و پسران در متغیرهای مورد پژوهش از آزمون تی استفاده شد. جدول ۶ ضمن ارائه میانگین و انحراف معیار نمره‌های دو گروه، نتایج ناشی از مقایسه‌های انجام شده را نشان داده است.

جدول ۶: مقایسه نمره‌های دختران و پسران در باورهای فرزند پروری مادران و نگرش آن‌ها نسبت به تفکر خلاق

متغیر	دختر		پسر		درجه آزادی	مقدار تی	معناداری
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار			
باورهای سنتی	۶۱/۷۵	۸/۴	۴۹/۴۶	۱۱/۰۶	۷۸	۳/۱۲	
	۰/۰۱						
خلاقیت	۱۴/۳۹	۳/۸	۱۷/۶۷	۴/۵	۷۸	۲/۱۵	۰/۰۵
کنترل	۱۴/۲۰	۳/۲	۱۳/۴۶	۲/۷۶	۷۸	۲/۰۵	۰/۰۱
خلاقیت کودکان	۵۸/۳۱	۲۹/۴۴	۳/۶۶	۳۶/۳۲	۷۸	۳/۰۶	۰/۰۱

درآزمون تورنس

نتایج ناشی از مقایسه نمره‌های دختران و پسران حاکی از آن است که در باورهای سنتی و کنترل، دختران میانگین بیشتری نسبت به پسران دارند. همچنین در متغیرهای خلاقیت و خلاقیت کودکان، پسران میانگین بالاتری نسبت به دختران نشان می‌دهند. در سایر متغیرها از جمله باورهای سنتی، ناکامی، بازی و آموزش / یادگیری تفاوت معناداری میان دختران و پسران مشاهده نشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی نگرش و باورهای والدین (مادر) نسبت به شیوه‌های فرزند پروری و تفکر خلاق در فرزندان بود. نتایج حاصل از همبستگی پیرسون حاکی از آن بود که بین باورهای نوین و خلاقیت در کودکان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین تحلیل رگرسیون در نگرش مادران نسبت به خلاقیت نشان داد که خلاقیت و بازی پیش‌بینی کننده مثبت و معنادار و کنترل پیش‌بینی کننده منفی و معنادار خلاقیت در کودکان است. این یافته‌ها با پژوهش‌های گارلند و گرالنیک (۲۰۰۵)؛ تننت و برسلسن (۱۹۹۷)؛ گنزالس و همکاران (۲۰۰۵) و استاپزرووکوچران (۱۹۹۰) همسو است.

۱- رابطه خلاقیت در کودکان با باورهای فرزند پروری مادران: بررسی گویه‌های پرسشنامه نوین‌گرایی والدین نشان می‌دهد مادرانی که باورهای نوین دارند در مواجهه و شیوه‌های تعاملی خود با فرزندان به شمول کودکان در تصمیم‌گیری‌ها و مسائل خانوادگی، تفکر مستقل و آزاد، تشویق کنجکاوی و یادگیری‌های اعتقاد دارند. این عوامل پیش‌نیازهای پرورش خلاقیت در کودکان است (هنسی و آمایل، ۲۰۰۵). براساس نظریه ریان و دسی (۲۰۰۲) زمانی که والدین رفتارهای مستقلانه را در کودکان تشویق می‌کنند سه نیاز اساسی وابستگی^۱، خوداستقلالی^۲ و شایستگی^۳ را در آن‌ها ارضاء می‌کنند. بر این اساس هرگاه کودکان بدانند و احساس کنند که قادر هستند با حفظ تمایلات تعلق و وابستگی خود به خانواده، می‌توانند رفتارهای مستقلانه و مسئولانه‌ای انجام دهند، احساس در آن‌ها افزایش می‌یابد و این به پیشرفت در رفتارهای خلاقانه و امور تحصیلی آن‌ها منجر می‌شود. دسی و ریان (۲۰۰۰) معتقد هستند شیوه‌ارضای نیازهای وابستگی، شایستگی و خوداستقلالی متأثر از تفاوت‌های فرهنگی است. البرزی (۱۳۸۶) در پژوهش خود دریافت در حالی که در کشورهای فردگرا ارضای نیاز به خوداستقلالی بیش از سایر نیازها اهمیت دارد در کشورهای جمع‌گرا نیاز به شایستگی مهم‌تر است. در جامعه ایران آنچه شایستگی در کودکان را موجب می‌شود بیش از خوداستقلالی، حفظ تعلق و وابستگی به خانواده است. بر اساس فرهنگ ایرانی این تعلق با

-
1. Relatedness
  2. Autonomy
  3. Competency

رعایت احترام به والدین و افراد صاحب نظر، پذیرش نگرش آن‌ها و اطاعت محترمانه از آن‌ها تعریف می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت والدین کودکان خلاق به نیازهای اساسی فرزندان خود متناسب با ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی پاسخگو هستند.

۲- نگرش مادران به تفکر خلاق و خلاقیت در کودکان (آزمون تورنس): تجارب و نگرش‌های والدین در روش‌های رفتاری و تعلیم و تربیتی آن‌ها نقش به‌سزایی دارد (سیالو^۱، ۲۰۰۴). ورود تکنولوژی ارتباطات به خانواده‌ها، نگرش و دیدگاه والدین را نسبت به افکار خلاقانه و اهمیت آن در زندگی کودکان تغییر داده است. لیکن در هر جامعه‌ای، متناسب دیدگاه فرهنگی حاکم، نگرش‌ها متفاوت است. در این پژوهش از بین ابعاد پنج‌گانه (خلاقیت، بازی، ناکامی، کنترل و آموزش/یادگیری)، بازی و خلاقیت پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنادار و کنترل پیش‌بینی‌کننده منفی و معنادار خلاقیت در کودکان بودند، اما ناکامی و آموزش/یادگیری سهم پیش‌بینی‌کننده معناداری نداشتند. در بعد خلاقیت نگرش والدین نسبت به پاسخگویی به سؤال‌های کودکان، توجه به داستان‌های ساختگی آنها، برخورد با اشتباهات و قضاوت نکردن عجولانه نسبت به رفتارهای کودکان است. در این بعد هر چه والدین به موارد ذکر شده اهمیت بیشتری می‌دهند خلاقیت در کودکان افزایش می‌یابد (هنسی، ۲۰۰۴؛ کرافت، ۲۰۰۱؛ آمایل، ۲۰۰۱). بسیاری از پژوهشگران بازی را مؤثرترین عامل پرورش خلاقیت می‌دانند. نیومن^۲ (۲۰۰۵) بر این باور است که توانایی حل مسئله، اندیشه خلاق و واگرا و قدرت اکتشاف از مهم‌ترین نتایج بازی کودکان است. بودروا^۳ و لانگ (۲۰۰۵) بازی را عامل اساسی در پرورش خلاقیت ذکر کرده‌اند. بر این اساس هر چه والدین به بازی و نقش آن در پرورش کودکان اهمیت بیشتری بدهند، افزایش و پرورش خلاقیت موجب می‌شوند. کنترل و مراقبت‌هایی از سوی والدین که آزادی‌ها و میل به اکتشاف و کنجکاوی را در آن‌ها کاهش دهد مطابق نظر آمایل (۱۹۹۸) انگیزش درونی و خلاقیت را کاهش می‌دهد.

از دیگر نتایج پژوهش حاضر نداشتن قدرت پیش‌بینی آموزش و یادگیری و ناکامی در خلاقیت کودکان بود. جایگاه آموزش و یادگیری در جامعه ایران با جوامع فردگرای غربی متفاوت است. در ایران رقابت و کنترل‌های تحصیلی از سوی والدین به ویژه مادر بر کودکان

1. Ceballo
2. Neuman
3. Bodrova & Loeng

امری حتمی به شمار می‌آید. بنابراین، طبیعی است که هر چه والدین به کنترل و مراقبت امور آموزشی دانش آموزان بیشتر اقدام کنند به خلاقیت آن‌ها صدمه بیشتری می‌زند مگر آنکه این کنترل همراه با حفظ شایستگی، توانمندی و خود استقلالی در دانش آموزان باشد (البرزی، ۱۳۸۶). لیکن در پژوهش حاضر آموزش و ناکامی در خلاقیت کودکان سهم معناداری نداشتند. این امر حاکی از آن است که گرچه نگرش والدین امروزه نسبت به خلاقیت، بازی و کنترل تغییر یافته است، لیکن هنوز مواردی از جمله آموزش و یادگیری، میزان مخالفت فرزندان با والدین، میزان ناکامی کودکان در قبال خواسته‌ها و تمایلات خود وجود دارد که تحت تأثیر تفاوت‌های فرهنگی است و والدین هنوز دیدگاه‌های سنتی خود را در این ارتباط حفظ کرده‌اند.

۳- تفاوت‌های جنسیتی در متغیرهای نگرش و باورهای فرزند پروری و خلاقیت در

کودکان: نتایج پژوهش حاکی از آن بود که در متغیرهای باورهای سنتی و کنترل دختران نسبت به پسران میانگین بیشتری داشتند. در متغیرهای نگرش والدین (بعد خلاقیت) و خلاقیت کودکان، پسران نسبت به دختران میانگین بالاتری نشان دادند. این نتیجه با پژوهش‌های لیندار (۱۹۹۲) رایز (۱۹۹۸) و پیرتو (۱۹۹۱) همسو است. به عبارتی یافته به دست آمده حاکی از آن است که شیوه‌های تعلیم و تربیتی و نگرش والدین به ویژه مادران در جامعه ایران در ارتباط با دختران نسبت به پسران متفاوت است. باورهای سنتی و کنترل رفتاری در دختران بیشتر از پسران اعمال می‌شود و این به علت جو فرهنگی حاکم بر جامعه ایران از گذشته است. پاپووا^۱ (۱۹۹۷) با مطرح کردن مفهوم جنسیت‌گرایی^۲ به معنای نگرش‌ها یا اعمالی که موجب ایجاد تصورات قالبی بر اساس جنسیت مرد یا زن می‌شود به تبیین تفاوت‌های دختران و پسران سرآمد و خلاق اقدام می‌کند. بر اساس نظر او جنسیت‌گرایی از همان ابتدای تولد بر اساس شرایط خانوادگی و شیوه رفتاری والدین شکل می‌گیرد. والدین از همان ابتدا رفتارهای متفاوتی از لحاظ نوع اسباب بازی، نوع بازی، پوشاک، خوراک و روش‌های تربیتی نسبت به دختران و پسران دارند، و در این راستا شیوه‌های تعاملی متفاوتی را انتخاب می‌کنند که فعالیت، کنجکاو، استقلال و رفتارهای اکتشافی را که لازمه رشد ایده آل خلاقیت است در پسران و

1. Popoval

2. Sexualism

دختران تشویق یا سرکوب می‌کند. با توجه به اینکه کودکان پژوهش حاضر در سطح پیش دبستانی هستند و هنوز وارد آموزش رسمی مدرسه‌ای نشده‌اند بیشتر متأثر از شرایط فرهنگی خانواده قرار دارند و بر اساس آن پسران خلاقیت بیشتری از دختران نشان می‌دهند. در نهایت با توجه به نقش باورهای تعلیم و تربیتی والدین و نگرش والدین نسبت به تفکر خلاق پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های وسیعتری با نمونه‌های بیشتر و توجه به متغیرهای بیشتری انجام شود تا تصویری بهتر و کاملتر از نگرش والدین ایجاد شود و بتواند مبنای توصیه‌های کاربردی در تعلیم و تربیت کودکان باشد. به ویژه در این ارتباط پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی به مقایسه نگرش و باورهای پدران و مادران و تأثیر آن بر خلاقیت فرزندان توجه شود. برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای والدین به منظور آگاه‌سازی نگرش‌ها، باورها و شیوه‌های فرزند پروری آن‌ها نقش به‌سزایی در افزایش و پرورش خلاقیت کودکان دارد. از جمله محدودیت‌های این پژوهش تعداد کم آزمودنی‌های پژوهش بود، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی از تعداد بیشتری آزمودنی برای کسب نتایج معتبرتر استفاده شود. همچنین از دیگر محدودیت‌ها، ابزارهای اندازه‌گیری متغیرها بود که پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی اندازه‌گیری هر متغیر با چند روش برای کسب اعتبار بیشتر یافته‌ها انجام شود.

منابع

البرزی، محبوبه، (۱۳۸۶). تبیین واسطه‌گری باورهای انگیزشی در مدل خلاقیت کودکان با رویکرد به متغیرهای خانوادگی، مدرسه‌ای و باورهای اسنادی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه شیراز، شیراز.

حقیقت، شهربانو، (۱۳۸۲). «بررسی عوامل خانوادگی (نگرش‌ها و شیوه‌های فرزند پروری، ارزش‌های والدین، طبقه اجتماعی) و آموزشگاهی (جو سازمانی مدرسه) مؤثر در خلاقیت درگروهی از دانش‌آموزان سال چهارم و پنجم ابتدایی در کانون پژوهشی منطقه چهار کشور استان‌های اصفهان، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، فارس و کهگیلویه و بویراحمد.» شیراز، شورای تحقیقات آموزشی استان فارس.

- Amabile, Teresa M, (1998). "How to Kill Creativity." Harvard Business Review, 76(5): 76-87.
- Amabile, Teresa M, (2001). "Beyond Talent: John Irving and the Passionate Craft of Creativity." American Psychologist, 56(4):333- 336.
- Bodrova, Elene & Leong, Deborah J, (2005). "Why Children Need Play." Early Childhood Today, 20(1):6-7.
- Ceballo, Rosario, (2004). "From barrios to Yale: The role of parenting strategies in Latino families." Hispanic Journal of Behavioral Science 26(2):171- 176.
- Chan. David W, (2005). "Family Environment and Talent Development of Chinese Gifted Students in Hong Kong." Gifted Child Quarterly, 49 (3):211-213.
- Craft, Anna, (2001). "An analysis of research and literature on Creativity in education. Report prepared for the Qualifications and Curriculum Authority." (http://www.ncaction.org.uk/creativity/creativity_report.pdf).
- Deci, Edward L & Ryan, Richard M, (2000). "The What and Why of Goal Pursuits: Human Needs and the Self- Determination of Behavior." Psychological Inquiry, 11(4): 227- 286.
- Garren, Betty A, (1997). "The Influence of Parental Attitudes and Beliefs Childrearing and Creativity in relation to childrens creative functioning." Master of Education. East Carolina University.

- Gonzalez- DeHass, Alyssa R., Willems, Patricia P., & Holbein, Maria F. Doan,(2005). "Examining the Relationship Between Parental Involvement and Student. " Motivation. Educational Psychology Review, 17(2): 99- 123.
- Gurland Suzanne T & Grolnick,Wensdy S,(2005). "Perceived Threat,Controlling Parenting, and Children's Achievement Orientations. " Motivation and Emotion, 29(2):103- 121.
- Lynch, Martin F, Guardia, Jennifer G & Ryan, Richard M(2009). "On being yourself in different cultures: Ideal and actual self-concept, autonomy support, and well-being in China, Russia, and the United States. " Journal of Positive Psychology, 4(4):290-304.
- Hennessey, Beth A,(2004). "Creativity, classrooms, culture, and communication. " Review of The Educational Psychology of Creativity by John Houtz (Ed.). Contemporary Psychology: APA Review of Books, 49: 761-763.
- Hennessey, Beth A,(2003). "The Social Psychology of Creativity. " Scandinavian Journal of Educational Psychology, 47: 253- 271.
- Hennessey, Beth A & Amabile, Teresa M,(2005). "Extrinsic and intrinsic motivation. " In N. Nicholson, P. Audia, & M. Pillutla (Eds.), Blackwell Encyclopedia of Management, Second Edition, Organizational Behavior (121- 122). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Henry, Jim,(2009). "Enhancing Creativity with M. U. S. I. C. " Alberta Journal of Educational Research, 55(2):199-211.
- Neuman, Suzan B,(2005). "Becoming a reader. ", Scholastic Parent & Child, 12(5): 64- 67.
- Niemiec, Christopher P& Ryan, Richard M,(2009). "Autonomy Competence, and Relatedness in the Classroom: Applying Self-Determination Theory to Educational Practice. " Theory and Research in Education, 7(2):133-144.
- Popova, Louis Vuitton,(1997). " Problems of self realization of gifted women. " Russian Social Science Review, 28(3): 65- 81.
- Reeve, Johnmarshall & Halusic, Marc,(2009). "How K-12 Teachers Can Put Self- Determination Theory Principles into Practice. " Theory and Research in Education, 7(2):145-154.
- Roth, Guy., Assor, Avi., Niemiec, Christopher P, Ryan, Richard M, & Deci, Edvard, L,(2009). The emotional and academic consequences of parental conditional regard: Comparing conditional positive regard, conditional negative regard, and autonomy support as parenting practices. Developmental Psychology, 45:1119- 1142.
- Ryan, Richard M., & Deci, Edvard L,(2002). " An overview of self-determination theory. " In E. L. Deci & R. M. Ryan (Eds.), Handbook of

- self- determination research (pp. 3- 33). Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Schaefer, Earl S & Edgerton, Mary A,(1985). "Parent and child correlates of parental modernity. " In I. Sigel (Ed). *Parental belief systems: The psychological consequences for children* (pp. 287-318). Hillsdale, NJ. Erlbaum.
- Storm, Robert,(1995). "Parent as a teacher inventory manual. " *Bensen vill, IL: Scholastic Testing Service*.
- Stopes- Roe, Mary & Cochrane, Raymond,(1990). "The child- rearing values of Asian and British Parents and young people; An inter-ethnic and inter-generational comparison in the evaluations of Kohns 13 qualities. " *British Journal of Social Psychology, 29:149-160*.
- Tennent, Lilly Jacqueline & Berthelsen, Dona,(1997). " Creativity: What does it mean in the family context?", *Journal of Australian Research in Early Childhood Education, 1: 91-104*.
- Vong, Keang-Ieng,(2008). "Developing Creativity and Promoting Social Harmony: The Relationship between Government, School and parent' Perceptions of children's creativity in Macao-SAR in China. *Early Years. "* An International Journal of Research and Development, 28(2):149-158.
- Warner, Scott A. & Myers, Karen L,(2010). "The Creative Classroom: The Role of Space and Place toward Facilitating Creativity. " *Technology Teacher, 69(4): 28-34*.

E-mail: Colodups@Roze. Shiraz. ac. ir

دکتر محبوبه البرزی

فارغ التحصیل دکتری سال ۱۳۸۶؛ استادیار و عضو هیأت علمی بخش مبانی تعلیم و تربیت دانشگاه شیراز؛ برگزیده سومین جشنواره بین المللی فارابی در آبان ماه ۸۸؛ دارای بیش از ۱۷ مقاله علمی و پژوهشی در مجلات معتبر؛ حضور در بیش از ۳۰ کنفرانس ملی و بین المللی؛ ترجمه کتاب زبان و تفکر نیک لاند.